VILNIUS

Tautvydas Bajarūnas

Vilniaus miesto riboženkliai

2021 m. rugsėjo mėnesį TO atliko žvalgomuosius tyrimus Vilniuje, J. Basanavičiaus, S. Konarskio gatvių ir Savanorių prospekto sankirtoje. Tyrimai atlikti ieškant buvusių miesto riboženklių, vadinamų Baltaisiais stulpais. Nuo senų laikų kelias nuo Trakų vartų į V buvo vadinamas Trakų keliu, nes juo buvo keliaujama į Trakus, Kauną ir dar toliau. Keliu riedėjo ir pašto karietos, dėl to kas keliolika kilometrų stovėjo pašto stotys ar pastotės, neretai ir pakelės užeigos. Iki prijungimo prie miesto šis priemiestis vadintas Pohulianka. Šio priemiesčio ribą žymėjo miesto riboženkliai. Kvadrato plano tinkuoti stulpai vadinti Baltaisiais stulpais, manoma, kad jie statyti 1818 m., ir stovėjo šalia dviejų Vilniaus miesto sargybinių. Išliko tik vienas stulpas sklype Muitinės g. 45. Tiesa, šis mūrinis statytas kiek vėliau, 1819 m., ir stovėjo už 12 sieksnių nuo senojo medinio, arčiau užkardos stulpų. Archyviniuose duomenyse šie stulpai figūruoja tik XIX a. pradžioje (Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu). Manoma, kad taip įvyko dėl to, kad istoriniuose planuose koncentruotasi į didelius statinius (pastatus), o mažesni dažnu atveju nepavaizduoti. Taip pat dėl tų pačių priežasčių neatmetama hipotezė, kad šie statiniai galėjo būti statyti ir anksčiau. Baltieji stulpai nugriauti apie 1952 m., platinant dabartinį Savanorių prospektą. Manoma, kad stulpai buvo 1,5x1,5 m dydžio ir apie 6 m aukščio.

Aktualiausi archeologiniai tyrimai čia vyko 2013 ir 2020 m. 2013 m. tyrimams vadovavo L. Girlevičius (*ATL 2013 metais,* 2014, p. 517). Archeologas vykdė žvalgomuosius tyrimus ir žvalgymus turgavietėje tarp pastatų Muitinės g. 45 ir J. Basanavičiaus g. 44 3 m^2 plote, ištyrė 3 1x1 m dydžio šurfus. Žvalgymai atlikti apie 1350 m^2 plote. Šurfe 1 atkastas nenustatyto datavimo (veikiausiai XIX a. vidurio) mūro fragmentas. Žvalgymų metu aptikti XIX a. pabaiga – XX a. I puse datuojami mūrai. Žinoma, kad po II Pasaulinio karo nugriovus pastatus čia pastatyta turgavietė. Ji buvo išgrįsta akmenų grindiniu, vėliau ant akmenų grindinio išlietas asfaltas. Tyrimų metu ankstesnių nei XIX a. radinių neaptikta. 2020 m. žvalgymus Muitinės g. 45 vykdė T. Bajarūnas (*ATL 2020*

1 pav. Bendros situacijos planas; 1 – 2021 m. tyrimai (T. Bajarūnas); 2 – spėjama buvusio miesto riboženklio, vadinamo Baltaisiais stulpais, vieta; 3 – aptikta buvusio miesto riboženklio, vadinamo Baltaisiais stulpais, vieta; 4 – 2013 m. žvalgomieji tyrimai (L. Girlevičius); 5 – 2013 m. žvalgymai (L. Girlevičius); 6 – 2013 m. žvalgymai (T. Bajarūnas); 7 – KVR objekto teritorijos ribos. T. Bajarūno brėž.

Fig. 1. General area plan: 1 – 2021 test pits (T. Bajarūnas); 2 – estimated location of the former city boundary markers (so-called White Pillars); 3 – actual findspot of the former city boundary markers (so-called White Pillars); 4 – 2013 test pits (L. Girlevičius); 5 – 2013 survey area (L. Girlevičius); 6 – 2013 survey area (T. Bajarūnas); 7 – Immovable Cultural Heritage Registry site boundary.

2 pav. Šurfas 1, bendras situacinis vaizdas iš PV, aptikus mūrinę konstrukciją. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 2. Test pit 1, a view from the SW upon initial exposure of the brick structure.

metais, 2021, p. 688). Šioje vietoje elektros kabelių tiesimo darbų metu žvalgytas 10 m^2 plotas, aptikta 60–70 cm storio XXI a. kultūrinio sluoksnio dalis. Jokių archeologinių radinių ar struktūrų nerasta.

2021 m. tirtų šurfų vietos pasirinktos sugretinus 1938 m. Vilniaus planą su šiuolaikiniu. Manoma, kad šis planas gana tiksliai atspindi tuometinį Vilniaus miesto užstatymą. Žvalgomųjų tyrimų metu ištirti du 3x3 m dydžio šurfai (bendras plotas – 18 m^2) (1 pav.). 3x3 m dydžio **šurfas 1** tirtas S. Konarskio ir J. Basanavičiaus gatvių sankirtoje. Po 70–80 cm storio XX a. II pusės – XXI a. tvarkant gatvę susiformavusiais asfalto, skaldos ir permaišyto rudo, geltono ir pilko smėlio su smukiomis ir stambiomis griuvenomis sluoksniais išryškėjo mūrinė konstrukcija – buvusio Vilniaus miesto riboženklio stulpo pamatinė dalis. Aptikta mūrinė konstrukcija yra stačiakampio formos, 1,85(ŠR–PV kryptimis)x1,75(ŠV–PR kryptimis) m dydžio, pamato (pado) lygyje ji 2,8x 2,68 m dydžio (2 pav.), mūryta iš kelių laikotarpių plytų (26x13 cm dydžio geltonų ir 30x15 cm raudonų plytų) ir apie 18–25 cm skersmens smulkių akmenų. Konstrukcija rišta kalkių skiediniu. Geltonos plytos būdingos tarpukario laikotarpiui ir galėtų liudyti tam tikrą riboženklių tvarkymo, rekonstrukcijos etapą. Raudonos – ankstesnės, kai kurios su skersinėmis braukomis. Antrinio panaudojimo plytos su skersinėmis braukomis būdingos XVI ir XVII a., o likusios datuojamos XVIII a. Visa išlikusi konstrukcija – buvusi požeminė statinio dalis. Architektūros ekspertas (architektas tyrė-

3 pav. Šurfas 1, mūrinės konstrukcijos pamatų įgilinimas. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 3. Test pit 1, full extent of the foundation of the brick structure.

jas) Robertas Zilinskas statinį datavo XIX a. pradžia (1818 m.). Išsiaiškinta, kad konstrukcijos pamatai įgilinti iki 1,8 m (H_{abs} 127,00 m) nuo aptikto statinio fragmentų viršaus (3 pav.). Konstrukcijos ŠV dalis šiek tiek apardyta uždaru būdu tiesiant inžinerinius tinklus. Jokių archeologinių radinių ar archeologinio sluoksnio tyrimų metu neaptikta. 3x3 m dydžio **šurfas 2** tirtas J. Basanavičiaus gatvės važiojamojoje kelio dalyje. Prieš tiriant šurfą, pradėjus pjauti asfaltą paaiškėjo, kad šioje vietoje yra vandentiekio kamera, kuri apėmė didžiąją šurfo dalį, todėl toliau tirta tik likusi 3x1,3 m dydžio šurfo dalis. Iki 1,75 m gylio kastas permaišytas gruntas, susiformavęs XX a. II pusėje – XXI a. statant šioje vietoje vandentiekio kamerą. Antrojo buvusių Vilniaus miesto riboženklių stulpo liekanų aptikti nepavyko. Manoma, kad stulpo liekanos sunaikintos statant vandentiekio kamerą. Jokių archeologinių radinių, struktūrų ar archeologinio sluoksnio tyrimų metu neaptikta.

Vilnius boundary markers

In 2021, TO excavated two 3 x 3 m test pits (18 m^2 in total; Fig. 1) at the intersection of J. Basanavičiaus Street, S. Konarskio Street, and Savanorių Avenue, aiming to locate the former city boundary markers – the so-called White Pillars. Excavation revealed deposits dating from the second half of the 20th to the 21st century, ranging from 0.8 to 2.2 m in thickness. A rectangular brick structure measuring 1.85 x 1.75 m and made of yellow and red bricks and small stones set in lime mortar was also located, and was identified as the base for one of the city boundary pillars (Figs. 2–3). The structure was dated to the early 19th century (1818). Meanwhile, no evidence of the second pillar was found. It is possible that its remains were destroyed during the installation of a manhole under the carriageway.

Tautvydas Bajarūnas

Bazilijonų gatvė 3

Sklypo Bazilijonų g. 3 istorija siejama su 1259 posesijos raida bei šalimais, dabartinio Halės turgaus vietoje, manoma, nuo XV a. veikusio Arklių turgaus istorija. Gali būti, kad iki gynybinės miesto sienos statybos teritorija buvo užstatyta įvairiais statiniais, būdingais turgaus teritorijai. XVI a. pradžioje pastačius gynybinę sieną, čia turėjo įvykti esminių pokyčių. Už miesto sienos likusi teritorija tapo priemiesčiu, o visai šalia esanti teritorija, į kurią taip pat patenka aptariamasis sklypas, – fortifikacinės sistemos dalimi, kuri vadinama esplanada. Ši teritorija turėjo būti neužstatoma ir gerai apžvelgiama, patogi apšaudyti užpuolikus, todėl šalia sienos stovėję miestiečių namai ir pastatai veikiausiai buvo nugriauti. 1737 m. datuojamame J. G. M. fon Fiurstenhofo sudarytame Vilniaus miesto plane matome dar visiškai neužstatytą teritoriją. XVIII a. pabaigos – XIX a. planuose jau vaizduojami gyvenamieji namai ir pagalbiniai statiniai. Užstatymas laikui bėgant keitėsi. Dabartinis sklypo vaizdas pradėjo formuotis XX a. pradžioje. 1904 m. iškilo šiandien tebestovintis 3 aukštų Š korpusas prie Bazilijonų gatvės ir V korpusas palei Halės turgaus aikštę bei 2 aukštų pastatas, ribojantis kiemą iš P pusės, ir vienaukštis kiemo krautuvių korpusas. Kiemą supantys korpusai iškilo anksčiau – 1899–1901 m. V korpuso centre suformuota plati tarpuvartė, per kurią vėliau pastatytas kiemo „prekybinių eilių“ pastatas jungėsi su Javų turgaus aikšte. Buvusio vienaukščio kiemo krautuvių korpuso, kurio iki šių dienų išliko tik centrinės dalies fragmentas, statybos data turimuose keliuose šaltiniuose nurodoma 1904 m. Vaclavo Michnevičiaus suprojektuotas paviljonas baigtas statyti 1906 m. Jis vis dažniau pra-